
Alen Kristić

ŽENE: ZABORAVLJENI UKRAS ISLAMSKJE TRADICIJE¹

Rezime

Ovo promišljanje polazi od tvrdnje da su proročke religije duboko obilježene sebičnim i selektivnim pamćenjem muškaraca – sebi u korist, a na štetu žena – odnosno da obezvrjeđivanje žena u kršćanskoj i islamskoj tradiciji umnogome korijene ima u potiskivanju ženstvenih temelja islama i kršćanstva. U tom pogledu ukazuje se na tri velike žene prve islamske zajednice – Hatidžu, Fatimu i Aišu – ali i na Hagaru/ adžeru, majku Abrahamova/Ibrahimova prvorođenca Jišmaela/Ismaila. Hatidža se predstavlja kao paradigmatički primjer ženske otvorenosti Božijim riječima i naumima koja nerijetko nadvisuje mušku otvorenost Božijim nadahnućima. Paradigmatički primjer Fatime podsjeća nas da je bit proročkih religija sadržana u dobročinstvu (milosrđu, pomaganju i solidarnosti), ali i da se religija ne smije zloupotrebljavati kao sredstvo stjecanja političko-društvene moći. U paradigmatičkom primjeru Aiše gleda se osuda uskraćivanja obrazovanja i političkog angažmana ženama u ime islama i religija uopće, ali i uskraćivanja prava ženama da vrše odgovorne i autoritativne zadatke u religijskim zajednicama, uključujući i one obredno-molitvene. Hagara/Hadžera

¹ Okosnica ovog eseja objavljena je pod naslovom *Žene u zaboravu muškaraca* u “Svjetlu riječi”: XXVI(208)302, str. 45-47. Za ovu prigodu prošireno je u prvom redu uvidima o važnosti Hadžere (Hagare) u islamskoj tradiciji kao simbolu izravnog pristupa Bogu i najavi mističnog/ženskog pristupa Bogu.

pred nama iz zaborava izranja kao simbol izravnog pristupa Bogu i najava mističnog/ženskog pristupa Bogu karakterističnog za sufijsku tradiciju. U konačnici tekst smjera oživljavanju svijesti, posebno kod teologinja, o potrebi hitnog angažmana oko toga da u okviru proročkih religija zaživi načelo svjetskog etosa o ravnopravnosti i partnerstvu muškaraca i žena, utemeljeno u Dekalogu: *Ne smiješ provoditi seksualni nemoral! / Poštujte i ljubite jedni druge!* U tome pogledu bit će od velike važnosti zaboravu otrgnuti stoljećima prešućivani i zanemarivani doprinos žena u svim religijskim tradicijama. To je preduvjet da bogatstvo svake religijske tradicije zasja u punini, što bi suvremenim ženama posredovalo religijski poticaj za razvoj ženske samosvijesti i samostojnosti, i to ne samo u području vjerskih zajednica nego i općenito u društvu. Sve to je na poseban način izazov za naše podneblje obilježeno patrijarhalnim duhom, čemu je i još doprinosi i nakaradno tumačenje vjere. Ništa manje međureligijskom dijalogu kod nas i u svijetu.

RELIGIJSKE TRADICIJE zbroj su odabira iz kolektivne i osobne memorije na stotine generacija vjernika. Odabir je sve do danas unutar svih triju proročkih religija gotovo isključivo povlastica muškaraca. Odabire se selektivno i sebično. Zaboravlja se i preskače sve što govori u korist žena, pre naglašava ili krivotvori ono što opravdava mušku dominaciju. Tradicije proročkih religija obilježene su sebičnim i selektivnim pamćenjem muškaraca: biološkim pamćenjem sebi u korist, a na štetu žena.² Osiromašene su za čitavu jednu povijest: *povijest žena*, svetica, znanstvenica i vladarica. U toku je dramatična potraga za tom izgubljenom poviješću. Neki od fragmenata su pred vama.

Iznova pred nama izranja potisnuta istina o tome u kojoj se mjeri kršćanstvo i islam zasnivaju na zatajenoj ženstvenosti. Nije preuzetno ustvrditi da obezvrjeđivanje žena u kršćanskoj i islamskoj tradiciji upravo ima korijene u ustrajnom bijegu od te istine.

² O selektivnom pamćenju u religijskim tradicijama općenito pogledati: Alen Kristić, *Ozdravljenjem pamćenja do pomirenja – Pitanje religijskog pamćenja u sociološko-teološkoj misli Željka Mardešića*, u: "Status" – magazin za političku kulturu i društvena pitanja, broj 13 (jesen/zima 2008.), str. 89-109.

Otvorenost za Božiju riječ

Prvu kršćansku i muslimansku zajednicu činili su ljudi nižih društvenih slojeva. Bijahu to male i slabe, napadane i diskreditirane rubne društvene skupine. Od samog početka i oko Isusa i oko Muhammeda okupljaju se žene. Oba, na sebi svojstven i različit način, ruše patrijarhalne, spram žena neprijateljske strukture. Prijatelji su i ljubitelji žena, unatoč protivljenju muških pratitelja, opet iznova na sebi svojstven i različit način. Niti je moguće Muhammedov odnos prema ženama svesti na požudu niti Isusov očistiti od tjelesnosti i seksualnosti. Na to potiče jedino duboki strah od žena, strah koji ne poznavahu niti Muhammed niti Isus. “Od vašeg svijeta Bog mi je učinio milim žene i mirise, a moja utjeha je u molitvi.”, reći će jednom Muhammed. Žene su, što je gotovo posve zaboravljeno, u počecima kršćanstva i islama nositeljice važnih, nerijetko presudnih uloga. Od toga gotovo ni traga u strukturama i životu današnjih kršćanskih i muslimanskih zajednica. Prosvjed protiv toga paradigmatični je primjer triju velikih žena prve muslimanske zajednice: *Hatidže, Fatime i Aiše*.

Muhammedu je Hatidža bila puno više od žene. Proveo je s njom u braku 25 godina, dobivši od nje na dar četiri kćeri i dva sina koji zarana umriješe. Hatidža, mudra i samostalna žena, do braka s Muhammedom kao bogata udovica bavila se trgovinom, što je u ono vrijeme bila iznimka. Svjedočanstvo o poštovanju koje je uživala u Meki njezin je nadimak *Čista*.

Upravo njezino vjerničko DA označava početak Muhammedova poslanja u neku ruku kao što Marijino DA označava početak ostvarenja Božijeg nauma s Isusom. Hatidža je prva – čak i prije samog Muhammeda! – povjerovala da je poruka koju je Muhammed primio doista od Boga, spasivši ga na taj način od usuda društvenog izopćenika i gradskog luđaka. Prvi musliman je, ustvari, muslimanka, Muhammedova žena Hatidža, počašćena naslovom *majke pravovjernih*. Ta neosporna činjenica nameće nama provokativnu pomisao o ženskom znanju o istini koja prethodi čak i znanju samog Poslanika.

Primanje prve objave, smješteno, prema islamskoj tradiciji, na brdu Hira, nedaleko od Meke, oko 610. bilo je za Muhammeda duboko potresan i uznemirujući događaj. Muhammed je mučno dvojio o porijeklu poruke: dolazi li doista od Boga ili je plod ludila ili možda poigravanje džina, vatrenih duhovnih bića. U Hatidžinom krilu i rukama, pokriven njezinim

ogrtačem, Muhammed je iznova smogao snage odagnati strah i sumnju, pronaći mir. Hatidža ga je uvjerala da poruka dolazi od Boga jer se Bog ne bi poigravao niti bi dopustio poigravanje s čovjekom, osobito ne s plemenitim čovjekom kakav je bio Muhammed.³

To je potvrdio i Hatidžin rođak Vereka, moguće kršćanin, uvidjevši sličnost Muhammedova iskustva s iskustvom starozavjetnih proroka i Mojsija, ali i nagovijestivši da Muhammedu neće povjerovati u njegovom domu, kao niti ranijim prorocima.

Hatidža je, kako je često Muhammed isticao, bila uz njega kao pouzdan oslonac i izvor snage u vrijeme progona kad drugi nisu vjerovali u njegovo poslanje i smjerali ga smaknuti.

Hatidžino prvenstvo u vjeri i odvažnost stajanja uz Muhammeda u vrijeme progona asocira na žene koje su jedine stajale pod Isusovim križem – ustrašeni muškarci su se razbježali – i na prvog svjedoka Isusova uskrsnuća (što jest definicija apostola), a to je opet bila svjedokinja i apostolica, jedna žena, Marija Magdalena, koju je prva Crkva počastila naslovom *apostola apostolarum*. Nisu bili apostoli, kako se to, protivno istini, predočava danas, samo dvanesterica nego svi prasnijedoci i pravijesnici Kristove poruke i uskrsnuća: osnivači i voditelji kršćanskih zajednica među poganima, među kojima je, bez sumnje, bio i veliki broj žena, a o identitetu i važnosti nekih od njih ostavio je pisano svjedočanstvo sv. Pavao.

Svoju ulogu primateljca Božije riječi – Kur’ana – Muhammed je bez stida uspoređivao s ulogom jedine žene koju po imenu spominje Kur’an: Merjeme, koja je bila primateljica Božije riječi – Isusa.⁴ Dok su drugi puni stida ubijali svoje novorođene kćeri, Muhammed je svoje, unatoč

³ Sačuvane su različite predaje, veće ili manje vjerodostojnosti, o tome kako je Hatidži, pored utjecanja rođaku Vereki, pošlo za rukom uvjeriti Muhammeda da mu u viđenjima prilazi melek Džibril, a ne šejtan. Neke od njih pripovijedaju da je Hatidža bila uvjerala da bi se u slučaju tjelesne blizine između Muhammeda i nje zbiljski melek pristojno povukao, a pohotni šejtan bi rado ostao i bio svjedokom njihove tjelesne blizine. Hatidža je upravo na taj način, u dogovoru s Muhamedom, provjerila dolazi li u pohode Muhamedu doista Džibril ili obični šejtan.

⁴ O mjestu Merjeme / Marije u islamskoj tradiciji pogledati šire: Alen Kristić, *Marija u islamu – Gospodarica Božjih službenica*, u: Svjetlo riječi, XXV(2007)290, str. 25-27.

porugama, dočekivao s radošću, javno pokazujući ljubav i nježnost prema njima.

Hatidža, omiljena Muhammedova žena, paradigmatičan je primjer ženske otvorenosti riječi Božijoj i podsjetnik u kojoj mjeri Bog u ostvarivanju vlastitih planova računa na žene: za opomenu muškoj umišljenosti i to osobito na području vjere. Znakovito je da se na izvorištu obiju tradicija, kršćanske i muslimanske, iako na različit način, nalazi vjera žena, bezuvjetno žensko DA Božijoj riječi i naumima!

Daleko više nego slutimo, žene su bile aktivne u prvim kršćanskim i muslimanskim zajednicama. U zaborav je potisnuto da je Isus pozivao nasljedovateljice, protivno židovskim običajima, jednako kao i to da su u prvotnim kršćanskim zajednicama kao proročice, evanđelistkinje i đakonise djelovale mnoge žene, što svjedoče i Djela apostolska spominjući proročice Agabu, Judu, Silu i četiri Filipove kćeri. Kroz povijest su muškarci *zaturili* mnoga imena takvih žena ili su čak, prevodeći svete spise, ženska imena pretvarali u muška. Takva vrsta skrivanja i neznanja na djelu je i u muslimanskoj tradiciji.

Prvo veliko osporavanje koje je Muhammed doživio u vlastitoj zajednici ticalo se upravo žena. Muhammed je, u smjeru zacrtanom od Kur'ana, pokušavao ostvariti istinsku jednakost muškaraca i žena. Kur'anska slika Boga duboko je, što se zaboravlja, protupatrijarhalna, ženska. Sva kur'anska poglavlja (sure) započinju zazivom: *U ime Allaha, Milostivog i Samilosnog!* Obje Božije oznake, milost i samilost, ženske su prirode, značenjem upućuju na žensku maternicu: apsolutnu zaštitu, brigu i nježnost koju djetetu pruža majčinska maternica, nama pruža Bog; maternica u kojoj živimo sam je Bog, naša Majka. Ta revolucionarna, ženstvena slika Boga, snažno je privlačila žene.

Razlog Muhammedova mnogoženstva nakon Hatidžine smrti nije bila požuda – makar je Muhammed, bez sumnje, bio muškarac iznimno snažnog libida – nego postizanje političkih saveza, u skladu s onodobnim običajima, i socijalna skrb za udovice i njihovu djecu, što je bila novost iznikla iz kur'anske poruke, protivna onodobnim običajima.

Muškarci prve islamske zajednice osjećali su da im Muhammed i Kur'an, odnosno sam Bog, oduzima povlastice u odnosu na žene. Samo je nesigurnost medinske zajednice, uzrokovana mogućim ratom, onemogućila Muhammeda da do kraja provede naume Kur'ana o jedna-

kosti žena i muškaraca. Nažalost, ubrzo nakon njegove smrti njegova se praksa izvrće, a Kur'an tumači isključivo u korist muškaraca. No, što je bio istinski naum Muhammeda pokazuje paradigmatičan primjer dviju drugih žena: *Fatime* i *Aiše*.

Siromaštvo i socijalna pravda

Fatima je najmlađa od četiri kćeri koje je Muhammedu podarila Hatidža. Rođena oko 605., imala je svega šest godina kad je Hatidža umrla. Već je njezino čudesno rođenje ukazivalo na njezinu veličinu. Predaja opisuje da su Hatidži, kad je radala Fatimu, pomogle velike žene židovske i kršćanske tradicije, a među njima su bile Hava (Eva) i Merjema (Marija, Isusova majka). Fatima i Muhammed, upućeni jedno na drugo osobito u vrijeme progona, razvili su često opisivanu bliskost i povezanost. Slušajući otvorena srca kur'anske objave i izbliza promatrajući Muhammedov primjer, razabrala je što je to istinska bit islama, kao i židovstva i kršćanstva: dobročinstvo, milosrđe, pomaganje i solidarnost.

Te će vrijednosti postati životnim programom Fatime. Posvetivši život pomaganju slabijim, Fatima je u sebi utjelovila etiku brige i odgovornosti za slabije, etiku praštanja i milosrđa, bez kojih islam, kao i druge dvije proročke religije, gubi svoju bit i postaje karikatura samog sebe. Upravo od nje potječe načelo: *Susjed, pa onda svoja kuća!*

Nitko niti po fizičkom izgledu niti po ponašanju prema ljudima nije više bio nalik Muhammedu od Fatime. Čuđenje okoline izazivalo je poštovanje koje su jednom drugom javno iskazivali. Muhammed bi, iako muškarac i prorok, ustajao kad bi se Fatima približavala. Da bi joj ukazao poštovanje, poljubivši je u ruku, ustupao joj je svoje mjesto za sjedenje.

Krvnu vezu i Muhammedovo poštovanje, Fatima, međutim, nije koristila za osiguranje probitka i povlastica. Živjela je siromašno, radeći vlastitim rukama. Drugima je dijelila od *žitka*, a ne od *suviška*. U skromnosti nastavlja živjeti i nakon udaje za Alija, kojemu rađa dva sina (Hasana i Huseina) i dvije kćeri (Zejnebu i Um Kulsum).

Fatima je paradigmatičan primjer ženske otvorenosti za socijalnu pravdu i zaštitu slabijih, dvije okosnice proročkih religija. Uz to, Fatima predstavlja snažnu osudu korištenja religije, položaja unutar religije ili znanja o njoj, za stjecanje društveno-političke i moći uopće. Današnjim rječnikom kazano: primjer Fatime osuda je biološko-političke religije,

skrivanja, pod krinkom religije, ovozemaljske borbe za političke i ekonomske interese na štetu drugih, na osobnoj i kolektivnoj razini.

Nije čudo što je dosta učenjaka u Fatimi vidjelo prvu ženu sufija, ženu na putu islamske mistike. Fatima nas u naše vrijeme podsjeća da mistika svojstvena proročkim religijama nije što i istočnjačka mistika zatvorenih očiju, nego mistika otvorenih očiju usmjerena na ublažavanje patnje bližnjih. Svetogrdno je navještati Boga leđa okrenutih patnicima. Za duhovnost proročkih religija, pa i onu mističnu, vrijedi: patnik je mjesto susreta s Bogom i vršenja odgovornosti prema Bogu. Strast prema Bogu, ako nije ideološko glumatanje, živi se u pomaganju i zaštiti slabijih, čak i neprijatelja.

Uz Merjemu, Asju (faraonovu ženu koja je spasila Mojsija) i Hatidžu, Fatima je, prema islamskoj tradiciji, prvakinja žena u Raju. Izuzetno poštovanje uživa u šijskoj tradiciji, koja tvrdi da se preko Fatime i njezina potomstva izvodi pravo na vršenje duhovne i svjetovne vlasti u islamu, što, nažalost, niti šijsku tradiciju nije sačuvalo od ograničavanja prava žena. Šijsku pobožnost prema Fatimi moguće je uspoređivati s katoličkom pobožnošću prema Mariji. Kao majka mučenički ubijenih imama (supruga i sinova), i Fatima je *mater dolorosa*.

Umrla je šest mjeseci nakon oca i to 632. u dobi od 28 godina. Sve do smrti, svaki dan je plakala i molila pored očeva mezara. Nakon što se sama pripravila za smrt, susret s Bogom i prorokom, tražila je od Alija skroman pokop, bez buke i ceremonija.

Primjer Fatime, življenje islama kao puta pomaganja i zaštite slabijih u duhu skromnosti, slijedit će mnoge žene sufije: ne samo velika Rabi'a al-'Adawiyya nego i mnoge druge, od princeza do sirotinjskih kćeri, čija su imena u islamskoj tradiciji, često namjerno, zaboravljena ili posve zanemarena. U kršćanstvu je mnogo žena koje su vjeru shvaćale i živjele na način Fatime kojoj je Muhammed rekao da će ona i njezino potomstvo biti očuvani od paklenog ognja.

Znanje i politika

Tugu za Hatidžom Muhammedu je ublažila njegova žena Aiša, kći Abu Bekra, prvog pravovjernog halife. Omiljena je osobito u sunijskoj tradiciji. Muhammeda je oduševljavala Aišina inteligencija, znatiželja i volja za učenjem, čak i njezin mladenački ponos i nepokornost.

Riječi prve kur'anske objave – *Čitaj, u ime Gospodara!* – sve ljude pozivaju na potragu za znanjem. Iz ovog univerzalnog poziva Muhammed nije isključivao žene. *Potruga za znanjem najveće je bogoslužje*, govorio je. O svemu, naročito rado o vjeri, raspravljao je otvoreno, na zgražanje muškaraca, sa ženama. Veći broj kur'anskih objava Božiji je odgovor na vjerska pitanja koja su Muhammedu uputile njegove žene, čija je glasnogovornica bila Umma Selema.

No, nije bilo žene, pa niti muškarca, koji se znanjem u vjeri, medicini i poeziji, u ono vrijeme mogao mjeriti s Aišom. Islamska etika, koja za izvor ima Kur'an i hadise (Muhammedove izreke), nezamisliva je bez Aiše. Za najveći broj sačuvanih i prenesenih hadisa zaslužna je Aiša. U kojoj mjeri se razumijevala u vjeru, svjedoči da je Muhammed još za života upućivao sve, i muškarce, da od *Rumene*, kako ju je s ljubavlju zvao, traže mišljenje, savjet i uče. *Kao prenositelj vjerskog znanja, mjerodavna tumačiteljica hadisa i stručnjakinja u području Šerijata (islamskog prava) koja ima neprikosnoven autoritet, Aiša je bila prva žena muftija u islamskoj povijesti*. Nema sumnje da je kao žena imam predvodila i molitvu mješovite zajednice, čemu se Muhammed nije protivio, o čemu svjedoči slučaj Um Varakah. Muhammedu je bilo strano odvajanje muškaraca i žena, kao i javnog od privatnog života, te je poticao žene da idu svaki dan, uključujući i petak, u džamiju.

Paradigmatični primjer Aiše snažna je osuda uskraćivanja bilo koje vrste obrazovanja ženama u ime islama i religije uopće. Ona je oštra opomena protiv omalovažavanja žena u području vjere na osnovi toga što su žene: kad je u pitanju predvođenje molitve (obreda) ili davanje mjerodavnog mišljenja u pitanjima vjere (vršenja službi vezanih s autoritetom).

Aišin primjer raskrinkava udaljenost muških nastojanja da ženama u islamu uskrate vršenje službe imama ili muftije od izvornog božanskog nauma, čemu je paralela u nekim kršćanskim tradicijama uskraćivanje svećeničke službe ženama kao da je za tu službu i kršćansko shvaćanje spasenja mjerodavno to što je Isus bio muškarac, a ne što je čovjek: *čovjek za druge*. Još za života Aiša se javno suprotstavljala muškarcima koji su krivotvorili Muhammedove izreke da bi njima opravdali svoju nadmoć nad ženama. U Aišininim rukama Muhammed je i preminuo, okružen ženskom ljubavlju, kao i Isus, iako u posve oprečnim okolnostima: zemaljski i ljudski gledano, Muhammed kao iznimno uspješan prorok,

državnik i vojskovođa, a Isus kao prorok sasvim promašenog života i poslanja čemu je simbol raspeće i smrt na križu.⁵

Suprotno Muhammedovoj praksi, muškarci su nakon njegove smrti žene iznova izgurali iz javnog života: u privatnost doma, a postale su i robinje harema. Uskraćeno im je, neopravdano, pravo da “zaigraju” i na političkoj sceni. *Svojim primjerom tome se već usprotivila Aiša, postavši prva žena u povijesti islama koja je djelovala kao politički vođa.* Dogodilo se to nakon ubojstva trećeg halife Osmana, u jeku borbi za Muhammedova nasljednika, što je usporedivo s borbama oko naravi Isusove osobe u prvim stoljećima kršćanstva. Muslimani su se borili jedni protiv drugih. Jedne je predvodio Ali, Muhammedov zet, a druge, jašući na devi, kao vojskovođa, Aiša, Muhammedova žena.

Gotovo da je danas ugašen spomen na žene koje su slijedile Aišin primjer: na Bint Šatti, komentatoricu Kur’ana, na Zajnab bint al-Šari, perzijsku stručnjakinju Šerijata iz 13. stoljeća, na brojne učiteljice koje su poučavale vodeće islamske učenjake i mistike kao što su Ibn Arabi, Ibn Hazam ili Rumi.⁶

Kome su danas poznata imena i životni tok 15 islamskih vladarica koje su samostalne vladale, kujući novac s vlastitim imenom i uz spominjanje njihova imena na molitvi u džamiji petkom, što su oznake suvereniteta u islamu? Tko je čuo za mnoštvo robinja koje su iz sjene harema vladale koristeći muškarce (halife) da prikriju svoju vlast? Da su neke od njih čak bile kršćanke? Da su u svoje vrijeme bile najobrazovanije žene, često obrazovanije i od muškaraca? Da su haremi bili mjesta susretanja kultura i civilizacija?⁷

⁵ O različitom viđenju konca Isusova života u islamskoj i kršćanskoj tradiciji pogledati: Alen Kristić, *Ludost križa u svjetlu Kur’ana*, u: “Svjetlo riječi”, XXVII(2009) 313, str. 43-45.

⁶ O tome šire pogledati: Zilka Spahić-Šiljak, *Žene, religija i politika*, IMIC – CIPS Univerziteta Sarajevo – TPO fondacija, Sarajevo 2007.

⁷ O tome šire pogledati: Fatima Mernissi, *Zaboravljene vladarice islama*, Buybook, Sarajevo 2005.

Svjedokinja zatajene ženstvenosti (umjesto zaključka)

U svrhu potvrde do sada rečenog – obezvrijeđivanje žena u kršćanskoj i islamskoj tradiciji korijene ima u bijegu i potiskivanju ženstvenosti na kojoj se kršćanska i islamska tradicija umnogome temelje – podsjetio bih na još jednu ženu posebno bitnu za islamsku tradiciju: *Hadžeru (Hagaru)*, majku *Ismaila/Jišmaela*.⁸

Zaokupljeni sporom oko Abrahama⁹, zajedničkog oca vjere židova, kršćana i muslimana, naprosto arhetipa vjerničke egzistencije, židovski, kršćanski i islamski teolozi su gotovo posve zanemarili posebnost egipatske ropkinje Hagare koja je Abrahamu podarila prvorodjenca Jišmaela, od kojeg će nastati arapski narod u kojem će poniknuti prorok Muhammed.¹⁰

Hagara nipošto nije bezvrijedna strankinja i ropkinja, tjelesno-pohotna žena, nego, naprotiv, žena koja izravno vidi Boga, što nadmašuje ono što je dano mnogim prorocima: *A Jahvu koji joj govoraše nazva: 'Ti si El Roi – Svevid Bog' jer – reče ona –*

'Vidjeh Boga i nakon viđenja – još živim' (Post 16, 13).

Hagara, ta isključena i druga žena, ustvari simbolizira izravni pristup Bogu i u tome smislu najavljuje mistični / ženski pristup Bogu, kakav će prihvatiti i razviti napose sufizam.

Pored toga, iz činjenice da je prvo rodila Hagara pa Sara, u svjetlu starozavjetne simbolike tijela (Hagara) i duha (Sara), seksualnošću opte-

⁸ Na tom me je potakao koliko provokativan toliko i sjajan tekst Slavoj Žižeka naslovljen *Pogled u arhive islama* objavljen u: Slavoj Žižek / Boris Gunjević, *Bog na mukama / Obrati Apokalipse*, Ex Libris – Synopsis, Rijeka – Zagreb 2008, str. 83-106.

⁹ O tome šire pogledati u: Karl-Josef Kuschel, *Spor oko Abrahama – Što židove, kršćane i muslimane dijeli, a što ih ujedinjuje*, "Svjetlo riječi", Sarajevo 2001.

¹⁰ Iako su pred tim sve do naših dana židovski i kršćanski teolozi bili gotovo posve nijemi, starozavjetna tradicija je, uz sve nejasnoće i višeznačnosti, jasna: Upravo kao i Izak, Jišmael je – ime mu znači *Bog je uslišao* – preživio isključivo zahvaljujući božanskoj zaštiti (Post 16, 7-9). Kao Abrahamov sin, i Jišmael se nalazi pod božanskim blagoslovom, a ne samo Izak: obećana mu je u više navrata plodnost i bogato potomstvo (Post 16,10 ili Post 21,13.18). Dva brata, Izak i Jišmael, zajedno su sahranili oca Abrahama u Mahpeli kod Mamre (Post 25).

rečena kršćanska i islamska tradicija mogle bi konačno naučiti i prihvatiti istinu da prvo moramo izabrati tijelo da bismo izabrali duh, odnosno da put k Duhu uvijek ide kroz Tijelo, koliko god starozavjetna simbolika tijelo-duh vezana uz lik Hagare i Sare zbog povijesne opterećenosti može izgledati i biti neprihvatljiva iz islamske perspektive.

Samo po sebi se neumoljivo nameće pitanje kako je Hagara / Hadžera, koja je Abrahamu rodila prvorođenca Jišmaela – u Kur'anu se Jišmael/ Ismail spominje na desetke puta – koja je, dakle, majka Jišmaela, praoca arapskog naroda u kojem će se roditi sam Muhammed, i k tomu još žena koja *izravno vidi Boga*, mogla biti gotovo posve zaboravljena i izbrisana iz islamske povijesti.

Doduše, Hagara/Hadžera niti jedan jedini put nije spomenuta u Kur'anu, a sjećanje na nju je sačuvano tek u hodočasničkim obredima u Mekki, ali bez konkretnih posljedica za svakodnevno življenje islama danas: svaki je hodočasnik dužan šest puta protrčati između brda Safe i Merve u spomen na Hadžerino očajničko traganje za vodom u pustinju kojom je htjela napojiti i od smrti sačuvati sina Jišmaela.

*Iznova kad je u pitanju lik Hagare susrećemo potiskivanje žene vezano uz daleke začetke islama sačuvane u starozavjetnoj tradiciji.*¹¹

Ipak u činjenici da je islam izabrao Hagaru, neovisnu vidjelicu Boga, a ne Saru, krotku kućanicu, kao *pramajku vjere*, više je nego jasno da islam u početku nije bio ekstremni muški monoteizam i bratovština iz koje su žene isključene (ili makar pokrivena da muškarce tobože ne ometaju u služenju Bogu) i da to islam nipošto ne bi smio biti niti danas.

Odsudni je čas da se islam, jednako židovstvo i kršćanstvo, suoče s potiskivanjem i bijegom od ženskosti na kojoj se umnogome zasnivaju, a koju pokušavaju na različite načine isključiti ili makar ideološki kontrolirati, jer je sve očiti da upravo ženstvenim temeljima zahvaljuju vlastitu životnost. ■

¹¹ Moglo bi se ići i dalje te usmjeriti pogled na *Evu (Havu)* i tumačenja o postanku ljudskog roda koja niti u islamskoj tradiciji nisu lišena tumačenja koja opravdavaju ili potiču obezvrjeđivanje žena, makar islam ne poznavao nauka o pravom grijehu / padu. O tome pogledati šire u: Božana Katava, *Ženska uloga i patrijarhalni obrasci u izvješćima o stvaranju praroditelja – Primjer selektivnog pamćenja na području rodnih odnosa*, u: "Status" – magazin za političku kulturu i društvena pitanja, broj 13 (jesen/zima 2008.), str. 84-88.

Alen Kristić

WOMEN: THE FORGOTTEN ORNAMENTS OF ISLAMIC TRADITION

Summary

This analysis starts from the claim that prophetic religions are deeply marked by the selfish and selective memory of men – to their own advantage and to the detriment of women – i.e., the claim that depreciation of women in Christian and Islamic traditions is in fact rooted in the suppression of feminine foundations of both Islam and Christianity. In that, three great women of the first Islamic community come to the fore – Hatija, Fatima and Aisha – but also Hajera, the mother of Abraham / Ibrahim's first born son Ishmael / Ismail. Hatija is presented as the paradigm of feminine openness towards divine address and intentions, often surpassing man's openness towards divine inspiration. The paradigmatic example of Fatima reminds us that the essence of prophetic religions is in compassion (charity, assistance and solidarity), but also that religion must not be abused as a tool for acquisition of political or social power. The paradigmatic example of Aisha shows the condemnation of deprivation of women of education and political engagement in the name of Islam and religion in general, but also the deprivation of women of the right to perform responsible and authoritative tasks in religious communities, including ceremonies and prayer. Hajera appears from oblivion to act as the symbol of direct access to God and announces the mystic / feminine approach to God typical for women theologians, the need to engage in the promotion of the ethos of equality and partnership between men and women in prophetic religions, based on the Decalogue: Thou shall not be sexually immoral! / Respect and love one another! In that, it will be very important to restore from oblivion the long ignored contribution of women to all the religious traditions. This is the precondition for the wealth of any religious tradition to bloom, thus allowing modern women to develop their self-awareness and autonomy, not only in their religious communities, but also in society in general. This is a special challenge for our region, marked by patriarchal views and further aided by distorted interpretation of faith. The same applies to interreligious dialogue, in our country and in the world.